

Šetnja Zagrebom – ulicama i trgovima iliraca

Stojeći u srcu Zagreba na Trgu bana Josipa Jelačića, pogled nam se zaustavlja na Manduševcu. Prisjetili smo se one stare legende: „Ak dojdeš v Zagreb i napiješ se vode na Manduševačkom zdencu, nigdar iz Zagreba ne buš otišel.“ Možda će i s vama tako biti! Davne 1841. srušeni su vrtovi oko Manduševca i trg je uređen kao sajmište jer su dotadašnji Gradec i Kaptol postali pretijesni za trgovanje. Po opisu suvremenika – Turopoljci su tada prodavalici krmad, Zagorci drvo, a pred prizemnim krčmama pekli su se na otvorenom kobasice i odojci. Na trgu su se počele graditi kuće na sjevernoj i istočnoj strani. Trg je iz stoljeća u stoljeće mijenjao svoje ime. Zbog plaćanja uvozne carine koja se ubirala za robu – prozvan je Harmica. Tako se zvao sve do 1848. g. kada je dobio ime po Josipu Jelačiću.

Jedan od najznačajnijih Hrvata u povijesti svakako je slavni **ban Josip Jelačić** (1801. – 1859.) Bio je barun i visoki časnik austrijske vojske. *U početku je simpatizirao ilirski pokret te je zadobio povjerenje njegovih prvaka.* (M. Živančević) Na svibanjskim izborima 1848. g. u narodni Sabor izabrani su prvaci hrvatskog narodnog pokreta – ilirci: Ljudevit Gaj, Ivan Kukuljević Sakcinski, Ljudevit Vukotinović, Ivan Mažuranić i drugi čije će političko, kulturno i prosvjetiteljsko djelovanje dati snažan doprinos oblikovanju moderne Hrvatske.

Vođa ilirskog pokreta **Ljudevit Gaj** je u Narodnome domu u Zagrebu, kao i u Beču, predložio Josipa Jelačića za hrvatskoga bana. Spomenik bana Jelačića na konju djelo je austrijskog kipara Antona Dominika Fernkorna. Postavljen je 1866. g. u znak zahvalnosti Josipu Jelačiću zbog toga što je otjerao 1848. g. Mađare preko Drave i pripojio Rijeku i Međimurje Hrvatskoj te postao gubernatorom (upraviteljem) Dalmacije. Spriječio je mađarizaciju te ukinuo staleške razlike i kmetstvo. Pridonio je razvoju kulture i prosvjete te postao jednim od simbola hrvatstva. I mnogo godina poslije Jelačićeve smrti Hrvati su često zazivali njegovo ime, pjevali pjesme o njemu, osobito najpopularniju *Ustani bane, Hrvatska te zove...*

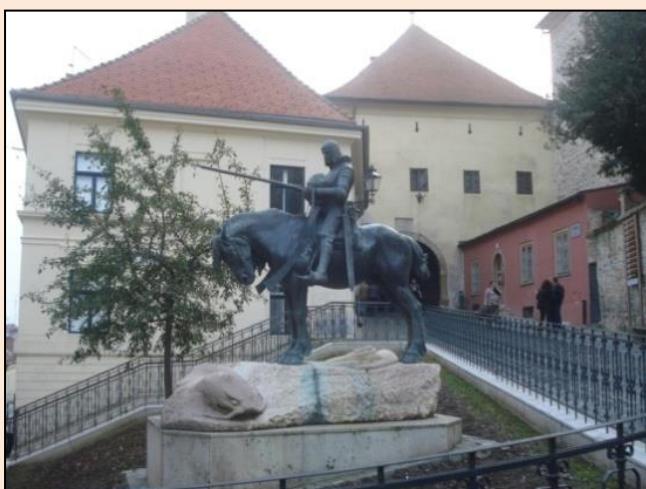
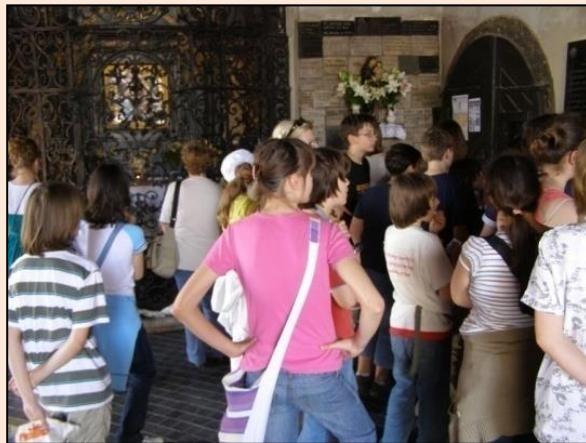
Nakon Drugog svjetskog rata trg je dobio novo ime – Trg Republike. Spomenik je maknut s trga 26. srpnja 1947. g. Prošle su pune 43 godine do povratka obnovljenog spomenika na trg. Bilo je to 16. listopada 1990. g., na dan rođenja bana Josipa Jelačića. Ne smijemo zaboraviti da je njegov spomenik prije bio okrenut prema sjeveru, prema Mađarskoj, ali s povratkom na trg postavljen je prema jugu.

U maloj jednokatnoj kući na sjevernoj strani trga uz prolaz Splavnicu, koja vodi do tržnice Dolac, rođen je 10. lipnja 1796. g. ilirac **Antun Mihanović**. Najviše ga pamtimo kao pjesnika hrvatske himne *Lijepa naša domovino* i pisca brošure *Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnem jeziku* koja je nastala prije ilirskog pokreta u Beču 1815. g. Već tada je isticao značenje narodnoga govora jer se vlastitim jezikom najbolje mogu izreći i svoji problemi: *Z žalostju, spoznajem da narod naš, premda veliku europinskoga puka stran ispuni, tak daleko, gledeč na općinsku veka rasvečenost, zaostaje, da nikakva znanostih znamenja vu jeziku svojem pokazati ne more, nego, o tuga, jarem starinskih jezikov nosi.* (*Reč domovini*) Njegova rodna kuća danas više ne postoji jer je srušena u velikom potresu 1880. g.

Zanimljivo je i to da je Mihanović još prije himne napisao napjev za pjesmu Ivana Trnskog *Ljubimo te, diko naša* u čast Josipu Jelačiću koji tada još nije bio ban.

Nastavljamo šetnju uspinjući se **Radićevom ulicom**. Dovest će nas do **Kamenitih vrata**, jedinog sačuvanog ulaza u grad. Ušavši na trenutak, osjetit ćete, kao i mi, dah prošlih vremena obavljen legendom koja još i danas živi u vjerovanju ljudi. Godine 1731. veliki je požar progutao sve drvene dijelove Kamenitih vrata, ali je u pepelu ostala neoštećena slika Majke Božje s Isusom. Stoga je postala i zaštitnica grada te joj mnogi vjernici dolaze na zavjet.

Nakon kraćeg zaustavljanja spustit ćemo se pokraj spomenika *Sv. Juraj koji je ubio zmaja*, djelo austrijskih kipara Kompatschera i Windera. To je dar potomka ilirca i bana pučanina **Ivana Mažuranića**. Taj spomenik nekad se nalazio u Jurjevskoj ulici, gdje je Mažuranić i živio.

D A N I C Z A		
Hrvatska, Slavonska y Dalmatinska.		
Tocnjak 3.	Djelo 14. Novembra 1823.	Br. 10.
Prijenos je uvezan danu Novembra 14. godine Uzeta i odobren Uzeti i odobren Uzeti i odobren Uzeti i odobren		
ALJAVINSKA DRAMOVINA.		
Ljepa naša domovino, Og, og, naša domovino, Stari, stari, domovino, Da bi vidiš domovino!	Kralj vrata, Dara kralj, I na kralju, i u dvorištu, Pleši svetlij, moj, skokoj; — Mi, moja, godine, u domovino!	
Mla, kralj u svom dvoru, Mla, u svom u počtu, Mla, kralj u svom dvoru, Mla, kralj u svom dvoru!	Mla, mla, kralj obraz, Mla, mla, kralj obraz, The S kralj, moj, našin! — U skokoju, C, mi skokoj!	
Vidim vrata, vidim vrata, Roga, grme, blago, mali, Tajda, Mla, dože, dože, Blago, vrata, kralje, kralje!	„Mla, mla, kralj, mi posjeti, Počin kraljev, sveti poklanj, Sveti kraljev, hajdi poklanj, Sveti kraljev, god mi mali!“	
Vidim, posjeti, kralj, kralje, Roga, grme, blago, mali, Blago, vrata, kralje, mali, Sveti kraljev, mali, kralje!	Beli kralj, mala posjeti, — Počin kraljev, sveti poklanj, — Tajda, mla, mla, mali, — Zeleni skokoju, — domovin! kralj!	
Zeleni, mla, mla, kralj, Bla, mi posjeti, mla, kralj, K, kralje, mla, i mla, dože, Zlaj, i, mla, domovin!	Veseli mla, kralje, mali, Padaju i mla, mali, Mi posjeti, id, kralje!, Ljepa kraljev, domovin!	
Kralj je moj, mla, mla, mla, Počin kraljev, sveti poklanj, Elag, alag, kralje, mali, Ljepa, posjeti, kralje, mali!	Tosi, gara Mla, mla, Sveti kraljev, sveti poklanj, Kralj je kralj, sveti poklanj, Da svegi doma domovin!	
	Dak mi vjeste mala posjeti, Dak mi kraljev, sveti poklanj, Dak mi, mla, mla, mali, Dak mi, Dara, kralje, mali!	

Idemo dalje **Radićevom** i stanemo ispred kućnog broja **54**. Na zgradi vidimo spomen-ploču ilirca, liječnika, književnika i dramatičara **Dimitrija Demetra** (1811. – 1872.).

Nije se bavio svojim liječničkim pozivom, već se posvetio pisanju i kazalištu. Napisao je *Misli o ilirskom književnom jeziku* (1843.) u kojem govori o jeziku kao sredstvu umjetničkog izražavanja, jasno odijelivši jezik umjetnosti od jezika kao svakodnevnog komunikativnog sredstva. *Na njegov poticaj hrvatski sabor 1861. g. proglašava kazalište „zemaljskim zavodom“, čime je definitivno udaren temelj domaćem stalnom teatru.* (Milorad Živančević)

Najpoznatija djela su mu drama *Teuta*, *Dramatička pokušenja* te poema *Grobničko polje*. Njegovi davorijski stihovi

Pjesme Hrvata kasnije postaju široko popularni kao budnica *Prosto zrakom ptica leti*. Napisao je libreto za prvu hrvatsku operu Vatroslava Lisinskoga *Ljubav i zloba* te za operu *Porin* i prijevod *Pjesme Jelačića bana*.

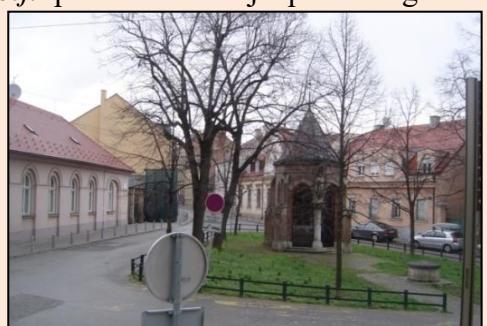

Na drugoj strani **iznad Radićeve ulice** može se vidjeti **istočno pročelje nekadašnjeg Narodnog doma**. *Osim značenja koja je ova zgrada imala kao sjedište svih važnijih kulturnih, naučnih i prosvjetnih ustanova, u njezinoj su se dvorani održavali svi važniji skupovi.*

Prilikom njezinog otvaranja 1847. g. upriličen je sjajan ples kojemu je nazočilo 550 osoba. Gaj, Kukuljević i Vranican organizirali su povjesnu skupštinu 25. ožujka 1848. na kojoj je Kukuljević iznio „narodna zahtijevanja“, Josip Jelačić bio predložen za hrvatskoga bana... (Lelja Dobronić)

Stižemo do **raskrižja Opatičke, Jurjevske i Radićeve ulice** gdje se nalazi mali trg imenom Kipni, koji je preimenovan u Ilirski trg. U sredini trga nalazi se kapelica s kipom koji je 1892. sagradio arhitekt Herman Bollé. Ovdje još i danas postoji **Palainovka**, kavana s terasom u kojoj su se sastajali ilirci uz glazbu i pjesmu. Na kućnom broju **3** nekad je bila i zgrada prve **Ilirske čitaonice** čiji je zadatak bio okupljanje ilirskih intelektualnih snaga, prikupljanje knjiga, širenje korisnih znanosti. Iz njezina okrilja ponikli su gospodarsko društvo, kazalište, narodni muzej, narodna knjižnica, Narodni dom i Matica. (Milorad Živančević, Ivo Frangeš) O njezinu utemeljenju Danica je objavila proglašenje u svom broju 4. kolovoza 1838. g. Prvi predsjednik bio je grof **Janko Drašković** (1770. – 1856.), jedan od prvaka i ideologa ilirskog pokreta,

književnik i političar koji je u svojoj *Disertaciji* postavio temelje političkog programa hrvatskog narodnog preporoda. *U toj brošuri Drašković zahtijeva ujedinjenje svih hrvatskih zemalja i uvodenje hrvatskog jezika umjesto latinskog u javni život.* (Branimir Špoljarić)

Put nas dalje vodi u **Jurjevsku ulicu** koja je dobila ime po crkvici sv. Jurja.

Na kućnom broju **5** sve do svoje smrti živio je **Ivan Mažuranić** (1814. – 1890.), književnik,

ilirac, političar i prvi
ban pučanin u hrvatskoj
povijesti. Znao je
mnoge strane jezike,
bavio se matematikom i
zvjezdoznanstvom.

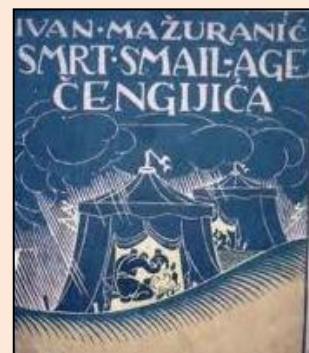
Istiće se kao veliki
pjesnik i državnik
između stožernih

ličnosti ilirskog pokreta i čitave hrvatske književnosti toga
vremena. "... Ali Mažuranić nije ispjевao budnicu, tipičnu preporodnu pjesmu. Pokrenut
idejom nacionalnog oslobođenja ličnosti od stege i nasilja, stvorio je on djelo trajne
 vrijednosti, koje ima izvanvremensko značenje. (Milorad Živančević)

Djeco moja, hrabri zatočnici,
Vas je ova zemlja porodila,
Kršovita, ali vami zlatna.
Djedi vaši rodiše se tudijer,
Oci vaši rodiše se tudijer,
I vi isti rodiste se tudijer:
Za vas lјepše u svijetu neima...

(stihovi iz trećeg pjevanja Četa, *Smrt Smail-age Čengića*)

Njegov spjev *Smrt Smail-age Čengića* pravo je remek-djelo
koje je doživjelo preko stotinu i pedeset izdanja i prevedeno je na sve veće svjetske jezike.
Treba istaknuti da je na poziv Matice ilirske virtuzozno dopunio XIV. i XV. pjevanje
Gundulićeva *Osmana*.

Kao ban u kratkom vremenu od svega sedam godina uspio je modernizirati i europeizirati
Hrvatsku na svim područjima: upravu, sudstvo, uvođenje
obveznog školovanja. Podizao je škole i bolnice. Nikad nije
gubio povjerenje u svoj narod. Poznate su njegove riječi:
Vjerujem u prošlost, sadašnjost i budućnost Hrvatske.

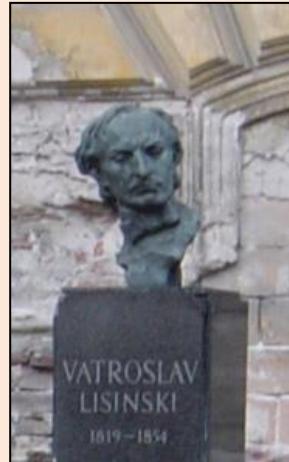

U zagrebačkom Donjem gradu u Zelenoj (Lenucijevoj) potkovi
nalazi se i Trg Mažuranića, najknjiževnije hrvatske obitelji.
Imenovan je u čast Ivana, Matije i Antuna Mažuranića. U
njihovoj obitelji još su se bavili književnošću Fran Mažuranić
te Ivana Brlić-Mažuranić.

Produžili smo do **raskrižja s Mlinarskom ulicom**. Dočekalo nas je poprsje i kuća u kojoj je živio i u bijedi prerano umro, u svojoj 35. godini, ilirac i hrvatski skladatelj **Vatroslav Lisinski** (1819. – 1854.). Rođen je kao Ignac Fuchs, no promijenio je ime, *žečeći se i svojim imenom što više približiti hrvatskom narodnom preporodu čije su ga rodoljubne ideje oduševile već za studija filozofije i prava.* (Branimir Špoljarić) Skladao je puno, čak 166 glazbenih djela. Među njima su mnoge davorije i budnice. Najpoznatija mu je prva hrvatska opera *Ljubav i zloba* (1846.) koja je postigla veliki uspjeh. Nije doživio praizvedbu svoje nabolje opere *Porin*. Izvedena je tek

1897. g., 43 godine poslije njegove smrti. Zagreb mu se odužio nazvavši njegovim imenom prvu izgrađenu veliku koncertnu dvoranu 1973. g., kao i ulicu na Gornjem gradu.

Ulica završava perivojem, nekadašnjim **Jurjevskim grobljem**, gdje je bio pokopan i **Ljudevit Gaj**, ilirski vođa. Poslije je njegovo tijelo ekshumirano i preneseno u arkadu hrvatskih preporoditelja na Mirogoju. Važno je znati da je Gaj Zagrebu poklonio zemljiste gdje se danas nalazi Mirogoj, po svom izgledu jedno od najljepših groblja u Europi čiji je arhitekt Herman Bollé.

Vraćajući se **Jurjevskom prema Ilirskom trgu**, vidimo i druge spomen-ploče. Razgovaramo o tome kako je ovdje živjela i Mažuranićeva unuka sve do svoje udaje, književnica Ivana Brlić-Mažuranić, „hrvatski Andersen“, pa se u njoj kao dijete igrao velikan moderne Antun Gustav Matoš koji je otvorio nove putove hrvatskoj književnosti.

Riječ po riječ i – stigli smo do raskrižja. Ulazimo u **Opaticku ulicu** koja je dobila ime po opaticama sv. Klare. Prolazimo pokraj poprsja velikog književnika XIX. st. Augusta Šenoe koji je u toj zgradi na broju **22** polazio pučku školu. U zgradi pokraj, na broju **20**, nekad su opatice imale samostan, a danas se tu smjestio **Muzej grada Zagreba**.

Želimo vidjeti stalni postav 27. i izložbene eksponate hrvatskog narodnog preporoda. Po glavi nam se vrzmaju razna pitanja. Kako su se odijevali ilirci? Kako je izgledala ilirska crvenkapa?! Uskoro smo dobili i odgovor.

Bila je od crvenog sukna i dugoljastog oblika. Ukrašena je širokim srebrnim prugama. Na vrhu simbol ilirizma: polumjesec sa zvijezdom. A putna torba Ljudevita Gaja?! To ćemo ubrzo saznati.

Sašivena je kao vreća s dvjema kožnim ručkama i podijeljena u dva pretinca.

Ilirski grb nalazi se izvana na maslinastozelenoj podlozi i ima štit koji je obrubljen viticom. U gornjem kutu je kruna. U muzeju ima još mnogo toga zanimljivog o životu i djelu iliraca. Istražimo i pogledajmo!

Nakon razgledavanja muzejskog prostora uočili smo da se u blizini nalaze ulica koja je dobila ime po ilircu, dramatičaru **Dimitriju Demetru**. U **Demetrovoj ulici** je palača Amadeo. To je bilo prvo zagrebačko kazalište, Amadeov teatar koji je djelovao punih 27 godina sve dok nije otvoreno Prvo zemaljsko kazalište na uglu Gospodske (današnje **Ćirilometodske ulice**). Zbog toga su Demetrovu ulicu nekada zvali i Kazališna ulica. I danas u ljetnim mjesecima u dvorištu se izvode kazališne predstave. U toj zgradi smješten je Prirodoslovni muzej. Iz Narodnog doma u Opatičkoj **18** preselili su ga 1868. g.

Odlučili smo nastaviti šetnju **Opatičkom ulicom** u kojoj svaka kuća ima svoju povijest. Na broju **21** postavljena je spomen-ploča prilikom proslave 130. godišnjice hrvatskog narodnog preporoda na kojoj piše:

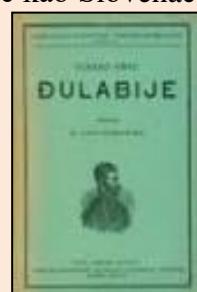
U OVOJ KUĆI DRA VANCAŠA I NJEGOVE ŽENE
JOSIPE SASTAJALI SU SE HRVATSKI
PREPORODITELJI. OVDJE JE
VATROSLAV LISINSKI SKLADAO
PRVU HRVATSKU OPERU „LJUBAV I
ZLOBA“ IZVEDENU 1846. ...

U Opatičkoj **18** bio je **Narodni dom**, palača i sjedište iliraca. „Ilirski preporoditelji“ već su od 1841. skupljali

priloge za gradnju „Narodnoga doma“ koji bi bio sjedište njihova rada. *Narodni dom bivaše stjecište očeva hrvatskoga narodnoga preporoda od 1846.g. do 1882. g. Važno je reći da je 1994. obnovljen ivraćen je Narodnom domu i preporodnoj dvorani prvobitni sjaj i svrha.*

Citamo na drugoj postavljenoj spomen-ploči da je ilirac i pjesnik **Stanko Vraz** (1810. – 1851.) u ovoj kući stanovaо i umro. Pravim imenom Jakob Frass, ušao je kao Slovenac u hrvatsku književnost i oduševio ilirskim pokretom te napisao prvu knjigu, zbirku *Narodne pjesni ilirske*. Bio je suradnik *Danice* i *Narodnih novina*, tajnik *Matice ilirske*, a zajedno s Rakovcem i Vukotinovićem osnovao je književnu reviju *Kolo*. On je prvi naš pisac kome je književnost bila glavno i jedino zanimanje. *Vraz se uvrstio među vrhunske pisce ilirizma i zauzeo mjesto odmah do Ivana Mažuranića i Petra Preradović. (Miroslav Šicel)*

književnost bila glavno i jedino zanimanje. *Vraz se uvrstio među vrhunske pisce ilirizma i zauzeo mjesto odmah do Ivana Mažuranića i Petra Preradović. (Miroslav Šicel)*

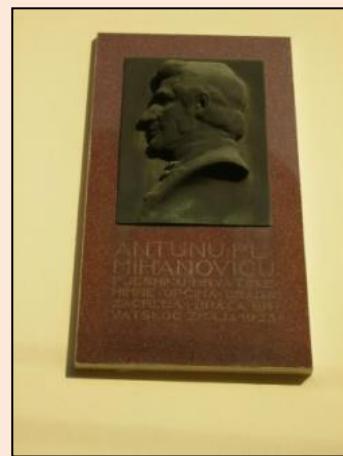
Odbijajući pjevati budnice, napisao je intimne stihove u zbirci *Đulabije*, o neuzvraćenoj ljubavi koju je imao prema lijepoj Juliji (Ljubici) Cantilly iz Samobora. U neposrednoj blizini, podno Popova tornja, današnje Zvjezdarnice, gdje su nekad bila sjeverna vrata, nalazi se **Vrazovo šetalište**. Nesretni pjesnik Stanko Vraz je i sam sudjelovao u uređenju šetališta u kojem je često boravio.

U Opatičkoj ulici su lijepo barokne palače: palača Juršić (Opatička 2), palača Rauch-Sermage (Opatička 6) te palača Bužan (Opatička 8). Današnji Hrvatski institut za povijest smješten je u Opatičkoj 10, u palači Vojkffy-Peravić sagrađenoj u 19. st. U njoj se nalazi i tzv. „zlatna dvorana“ koja je postala stalna galerija hrvatskog slikarstva i kiparstva.

Zgradu krasi i dvorište koje se zatvara velikom željeznom ogradom s dvokrilnim vratima. To je pravo remek-djelo kovanog željeza nastalo pod vodstvom majstora Đure Burića prema Bolléovim nacrtima u Obrtnoj školi u Zagrebu.

Zanimljiva nam je Opatička s rednim brojem **12** gdje se na uličnom pročelju nalazi spomen-ploča s **reljeftnim portretom Antuna Mihanovića**, rad njegova pranećaka kipara Roberta Frangeša Mihanovića. U toj kući živio je ilirac i pjesnik hrvatske himne *Lijepa naša domovino*. Mihanovićeva preporodna pjesma *Horvatska domovina* sadrži 14 strofa i objavljena je 14. ožujka 1835. g., u desetom broju *Novina horvatskih* (književnom prilogu *Danici*) Ljudevita Gaja. U himni se pjevaju njezine prve i posljednje dvije strofe. Stihove himne uglazio je deset godina kasnije od njezina nastanka skladatelj **Josip Runjanin**. A sada jedna zanimljivost! Nedaleko od Zagreba, u srcu Hrvatskoga zagorja, na putu između Klanjca i Kumrovca smjestio se spomenik hrvatskoj himni. Čvrsti kameni obelisk s brončanim reljefom i pločom na kojoj su ispisani prvi stihovi naše himne podigla su Braća Hrvatskog zmaja 1935. g., na stotu obljetnicu njezina nastanka u klancu okružena šumom Zelenjak. Spomenik himni jedinstveni je primjer na svijetu. Predlažemo vam da ga svakako posjetite!

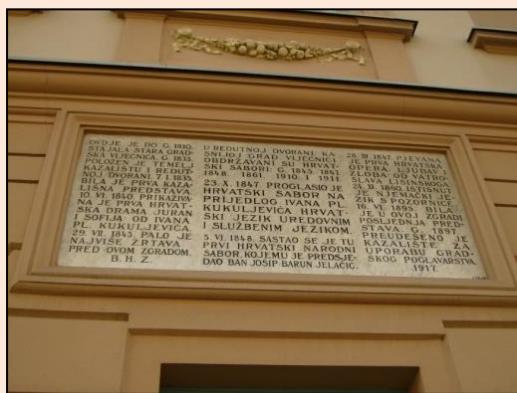
Iz Opatičke idemo prema **crkvi sv. Marka** koja na tom mjestu postoji još od XIII. st. Ona je simbol Zagreba. Prepoznatljiva je po svojem šarenom krovu koji prikazuje grbove grada Zagreba i Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Hrvatski banovi polagali su svečanu prisegu u crkvi sv. Marka na oltaru sv. Križa. Ovdje se nalazi Markov trg, središnji gornjogradski trg na kojem su

se nekad održavali sajmovi. Danas je ovdje smješteno i središte državnog političkog života – Hrvatski sabor te Banski dvori gdje je sjedište Vlade Republike Hrvatske.

Na uglu sa
Ćirilometodskom ulicom
uočavamo kameni reljef –
povijesni lik seljačkog vođe
Matije Gupca, kojeg su

prema legendi spalili na lomači 1573. g. prelazimo na drugu stranu Ćirilometodske ulice i zaustavljamo se pred lijepim zdanjem. To je **Starogradska vijećnica** gdje je bilo Prvo zemaljsko kazalište podignuto 1834. g. zaslugom trgovca Kristofora Stankovića. Neki su ga zvali i **Stankovićevo kazalište**. Za njegovu izgradnju on je darovao 30 000 zlatnika što ih je dobio na lutriji u Beču.

Čitamo tekst na visoko udignutoj spomen-ploči.

Između ostalog piše i ovo :

- 7.I.1835. G.BILA JE PRVA KAZALIŠNA PREDSTAVA**
10.VI.1840. PRIKAZANA JE PRVA HRVATSKA DRAMA JURAN I SOFIJA: OD IVANA PL. KUKULJEVIĆA.
23.X.1847. PROGLASIO JE HRVATSKI SABOR NA PRIJEDLOG IVANA PL. KUKULJEVIĆA HRVATSKI JEZIK UREDOVNIM I SLUŽBENIM JEZIKOM
5.VI.1848. SASTAO SE JE TU PRVI HRVATSKI NARODNI SABOR KOJEMU JE PREDSJEDAO BAN JOSIP BARUN JELAČIĆ
28. III. 1847. PJEVANA JE PRVA HRVATSKA OPERA:

LJUBAV I ZLOBA OD VATROSLAVA LISINSKOGA

Posebno mjesto u hrvatskoj kulturi i povijesnim znanostima ima povjesničar, književnik i političar **Ivan pl. Kukuljević Sakcinski** (1816. – 1889.). On je izuzetna ličnost i vatreni ilirac koji se zauzimao za hrvatsku slobodu i samostalnost. Bio je potpredsjednik Matice ilirske (1851. – 1858.) i Matice hrvatske (1874. – 1879.).

Na saboru u Zagrebu 2. svibnja 1843. g. od pamтивјека prvi je zastupnik koji je održao hrvatski govor zahtijevajući da se narodni jezik uvede u škole i institucije... Kao član trijumvirata s Gajem i Ambrozom Vranjicanom proglašio je Jelačića hrvatskim banom 25. ožujka 1848. (M. Živančević)

Objavio je 1839. g. junačku dramu u tri čina *Juran i Sofija* ili *Turci kod Siska*. Napisao je tragediju *Marula* te pjesme *Slavjanke* i *Povijesne pjesme*. Udario je temelje historiografiji u Hrvatskoj i ispunio dvanaest knjiga Arkiva, prikupljaо stare knjige i rukopise. Bitno je spomenuti i njegovo djelo *Acta Croatica – Listine hrvatske* (1863.). Prvi ih je objavio

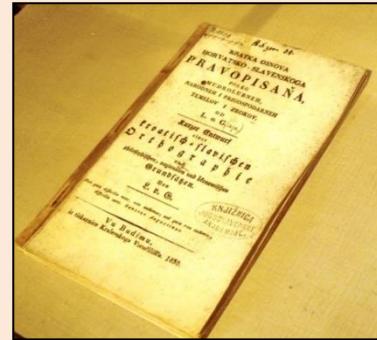
pretežno na glagoljici. (Pod imenom *Acta Croatica* podrazumijeva se skup srednjovjekovnih privatnopravnih dokumenata napisanih glagoljicom, cirilicom i latinicom, na hrvatskome jeziku.) Posebno je zaslužan za otkriće Bašćanske ploče, dragulja hrvatske pismenosti. U djelu *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova* (1886.) napisao je niz biografskih studija koje prikazuju život i djelovanje mnogih hrvatskih pisaca i političara. Ulica s njegovim imenom nalazi se u blizini

Britanskog trga.

Ugledamo spomen-ploču u Ćirilometodskoj ulici na broju 4 u

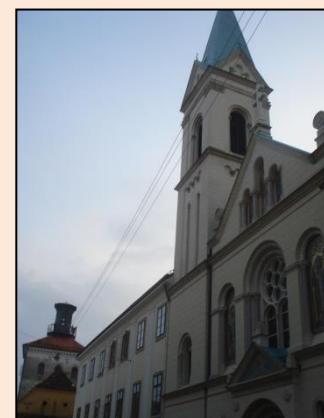

kojoj je je živio, radio i umro vođa ilirskog pokreta Ljudevit Gaj (1809. – 1872.). Šireći duh ilirizma i boreći se za hrvatski narodni jezik, tiskao je prve hrvatske novine, *Novine horvatske*, kasnije *Ilirske*

narodne novine te uz njih tjedni književni časopis Danica ugledale su svjetlost dana 6. siječnja 1835. U ovoj kući nalazila se Gajeva tiskara. Otvorio ju je 1837. g. Svojim programom za narodni preporod pokazao se kao idejni i stvarni nositelj ilirizma, smatrajući da je jezik glavna i osnovna oznaka nacionalnosti. Trebalo je zato djelovati brzo i efikasno na široke društvene slojeve, dati im knjigu i tisak u ruke, a onda započeti i političkim radom. (Miroslav Šicel)

Gaj je uspio tiskati *Kratku osnovu hrvatsko-slavenskog pravopisanja* već 1830. g. i na taj način otvorio put jedinstvenom književnom jeziku i pravopisu. Do polovice XIX. st. neki su se glasovi pisali na razne načine sve dok nije Ljudevit Gaj predložio posebne znakove koji su svojom glavninom i prihvaćeni i zato se hrvatska latinična slova kao cjelina nazivaju gajica (Babić-Finka-Moguš) Njegova budnica *Horvatov sloga i zjedinjenje*, poznatija po prvim stihovima *Još Hrvatska ni propala dok mi živimo*, koju je 1833. g. uglazbio u Samoboru ilirac skladatelj Ferdo Livadić, probudila je usnulu nacionalnu svijest kao što su to učinile i Demetrova *Prosto zrakom ptica leti* ili Vukotinovićeva *Nek se hrusti šaka mala...*

Mnogi su govorili kako je je Gaj imao fascinantnu moć i fantastični način govora. Rekao je Šenoa o njemu: *Ne pamtim toli čudna glasa, što je bio Gajev. Ne bijaše o običnom govoru zvonak i sladak, da ti melodijom umije pridobiti srce, al vazda pun, dubok, često patetičan. Nu, kad je orio, kad bi mu usto iz tamnožutog lica bljesnulo blijedo oko, primio ti se je Gajev govor duše čarobnom silom, da mu nisi mogao odoljeti. Samo čovjek, koji je Gaja čuo govoriti, može si tumačiti onaj silni preokret duša za dobe ilirske.*

Spuštamo se Ćirilometodskom ulicom koja je nazvana po solunskoj braći Ćirilu i Metodu iz IX. st. Oni su prevodili bogoslužne knjige na slavenski jezik. Njihovim imenom zove se i grkokatolička crkva koju je izveo Herman Bollé u neobizantskim oblicima. Zaustavili smo se i pokraj Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti.

I evo nas pred kulom Lotrščak koja je podignuta kao utvrda u XIII. st., gdje su se nekad nalazila i mala vrata Dverce za ulazak u grad. S Lotrščaka se prije zvonilo svaku večer prije zatvaranja

gradskih vrata. Posljednjih stotinu godina svakog dana se čuje pucanj iz topa koji podsjeća građane da je točno podne. Ispred kule Lotrščak prostire se Šetalište Josipa Jurja Strossmayera, nazvano po slavnom biskupu, meceni i prosvjetitelju, odakle se pruža prekrasan pogled na Donji grad.

Za predah od duge šetnje Gornjim gradom godit će nam vožnja uspinjačom. Ovaj put će nam poslužiti za silazak u Donji grad. Smatra se najkraćom na svijetu jer njezina kosa trasa iznosi svega 66 metara. Kada izađemo na donjoj postaji u Tomićevoj ulici, nakon stotinjak metara naći ćemo se u Ilici. I... svratiti u obližnju slastičarnicu Vincek gdje nas čeka osvježenje uz kraći odmor. Našu šetnju ulicama i trgovima iliraca nastavljamo u Donjem gradu.

Čim smo prešli **Ilicu**, glavnu zagrebačku ulicu s mnoštvom trgovina i restorana, produžili smo kratkom **Preobraženskom ulicom** i našli se na popularnom **Cvjetnom trgu**. I zaista, sav je u cvjetnim mirisnim aranžmanima koje ovdje možete kupiti i nekome darovati. Nasred trga, koji se službeno zove **Trg Petra Preradovića**, postavljen je spomenik **Petru Preradoviću** (1818. – 1872.), najznačajnijem hrvatskom pjesniku prve polovice XIX. st. i najpopularnijem ilirskom pjesniku. Spomenik je djelo kipara Ivana Rendića. Na Preradovićev trg nastavlja se i Preradovićeva ulica (nekad se zvala Sviliarska).

Petar Preradović bio je austrijski general koji je pisao pjesme na njemačkom jeziku. Gotovo je zaboravio svoj materinski jezik. On je u dvadeset i drugoj godini drugi put doživio svoje nacionalno rođenje zahvaljujući susretu s Ivanom Kukuljevićem Sakcinskim te je ponovno osjetio rodoljublje i pripadnost Hrvatskoj. Za prvi broj zadarskog časopisa *Zora dalmatinska* (1844. – 1849.) napisao je svoju poznatu pjesmu *Zora puca, bit će dana*, u kojoj je prvi put propjevao na hrvatskom. Zanesen hrvatskim jezikom Preradovićevi stihovi snažno odjekuju:

*Ljubi si, rode, jezik iznad svega,
U njem živi, umiraj za njega!*

*Kao vječno more sinje
U kretu si gipkom, lakom*

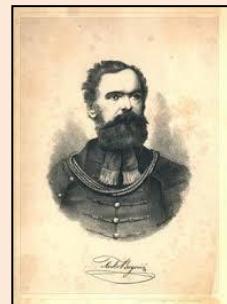
*Po njemu si sve što jesi:
Svoje tijelo, udo svijeta,
Bus posebnog svoga cvijeta
U naroda silnoj smjesi.
Bez njega si bez imena,
Bez djedova, bez unuka,
U prošasti sjena puka
U buduće niti sjena!*

(*Rodu o jeziku*)

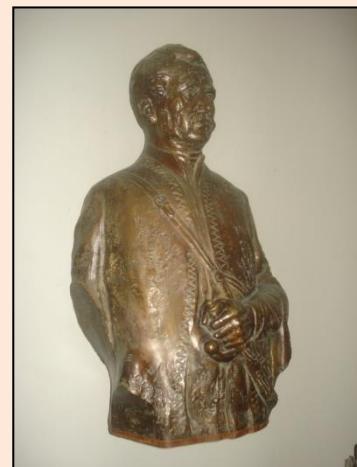
*Podaje se dahu svakom,
I mreška se i propinje,
(Kakva moć je vjetra koga) –
Zuji, zveči, zvoni zvuči,
Šumi, grmi, tutnji, huči –
To je jezik roda mog!*

(*Jezik roda mog*)

Pjesnik je podijelio svoju liriku na *Pjesme ljubovke*, *Pjesme rodoljupke* i *Pjesme različne*. Mnoge su Preradovićeve ljubavne pjesme uglazbljene. Neke se i danas pjevaju kao što je *Miruj, miruj srce moje*.

S Preradovićeva trga uputili smo se dalje u pješačku zonu gdje se Zagrepčani druže na otvorenim terasama i restoranima uz obližnje knjižare i slastičarnice. Pogled nam se zaustavlja na velikoj zlatnoj kugli. To je skulptura *Prizemljeno sunce* kipara Ivana Kožarića. Ona je ujedno središte instalacije *Zagrebački Sunčev sustav* koji je 2004. g. izradio umjetnik Davor Preiss i postavio planetu po cijelom gradu. Mi se nalazimo se u **Ulici Mirka Bogovića** (1816. – 1893.), ilirca – istinskog rodoljuba, političara i književnika. Iz Bogovićeve biografije saznajemo da se oštro suprotstavio mađaronima. Sudjelovao je u sukobu na Markovu trgu kad su pale srpanjske žrtve. *Bogović je tada utamničen u podrumu Županijskog zatvora na mjestu današnje palače Hrvatskog sabora na Markovu trgu.* (Branko Špoljarić) U svojim književnim djelima izražavao je svoje domoljublje. Napisao je zbirku *Domorodni glas* (1848.) te drame *Frankopan*, *Matija Gubec* i *Stjepan, posljednji kralj bosanski*. Bavio se i uređivanjem časopisa *Neven* u kojem je promicao svoje ideje. Imenovan je 1848. g. i povjerenikom bana Josipa Jelačića u Turopolju i Varaždinu, bio je član Hrvatskog sabora, veliki župan u Zagrebu te ministar savjetnik u Pešti.

Sve smo bliže **Gajevoj ulici** koja nas slijeva spaja s **Trgom bana Jelačića**. Hodajući Gajevom ulicom na zidu zgrade broj 9 ugledamo i brončano **poprsje** vođe ilirskog pokreta **Ljudevita Gaja** koje je izradio suvremeniji makedonski umjetnik Tome Serafimovski i darovao ga Zagrebu. Spomenik s postoljem bio je postavljen 2008. g. na početku ulice, ali je kasnije premješten na ovo mjesto. Skrećemo **iz Gajeve ulice** i kratko nastavljamo **Teslinom ulicom** koja nosi ime po svjetski poznatom znanstveniku i izumitelju Nikoli Tesli, čovjeku koji je osvijetlio svijet. Prelazimo **Prašku ulicu**. Odlučili smo prošetati do jednog od najljepših parkova **Zrinjevca**. Od nekadašnjeg stočnog

sajmišta u XIX. st., novouređen park postao je dio tzv. Zelene potkove ili kako je još ljudi zovu *Lenucijeve potkove*. To omiljeno odmaralište i turistima i Zagrepčanima dobilo je ime u povodu 300. obljetnice pobjede u obrani Sigeta i povodom obljetnice smrti

hrvatskog velikana Nikole Šubića Zrinskog. Park

je svečano otvoren 1873. g. Godinu dana prije posađeno je 220 platana koje ga još i danas ukrašavaju svojim zelenilom. Na ulazu u park dočekao nas je Meteorološki stup: dar gradu od Adolfa Holzera. Nastao je prema nacrtu Hermana Bolléa. Prolaznici svakodnevno svraćaju i promatralju

kolika je temperatura i vлага zraka u gradu. U parku je postavljen i najprepoznatljiviji dio Zrinjevca – glazbeni paviljon. Godine 1890. Zagrebu ga je poklonio bogati trgovac Eduard Prister.

Osim lijepo šetnice, zelenih livada postavljene su i tri fontane. U ugodnoj šetnji stižemo i do južnog dijela Zrinjevca gdje su nas dočekale **biste** zaslужnih hrvatskih velikana. Među njima su i ilirci **Ivan Mažuranić** te **Ivan Kukuljević Sakcinski**, značajne ličnosti hrvatske povijesti.

Tu stoji monumentalno zdanje **Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti**.

Općenito, zamisao o osnutku HAZU-a pojavila se još tijekom hrvatskog narodnog preporoda člankom u časopisu *Danica* 1836.g. Ideju je podržao vođa ilirskog pokreta Ljudevit Gaj, a potom i Hrvatski sabor. Osobito važnu ulogu u njezinu osnivanju imao je đakovačko-srijemski biskup **Josip Juraj Strossmayer** (1815. – 1905.) On je potaknuo i gradnju palače koja je dovršena 1880. g. S radošću ćemo pogledati dragulj hrvatske pismenosti **Bašćansku ploču**, najvažniji spomenik hrvatskoga jezika napisan na glagoljici. Smještena je u predvorju zgrade. Nastala je oko 1100. g. u Jurandvoru kod Baške na otoku Krku kao darovnica kralja Zvonimira. Otkrivena je polovicom XIX. st. Za njezino otkriće, između ostalih jezikoslovaca i povjesničara, zahvalni smo preporoditelju Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom. Čitanje teksta Bašćanske ploče trajalo je više od stotinu godina jer se njezin tekst postupno odgonetavao. Na katu HAZU-a nalazi se Strossmayerova galerija starih majstora s oko 4000 slika, skulptura, crteža i predmeta od vremena gotike do moderne umjetnosti, koje je biskup poklonio hrvatskom narodu 1868. g. Ako želimo

u Donjem gradu prošetati dalje **do Ulice Antuna Mihanovića**, trebat će nam još desetak minuta. Njegova ulica nastavlja se na Tomislavov i Starčevićev trg, a graniči s Runjaninovom ulicom. U **Mihanovićevoj** se usred gradske vreve, zvonjave tramvaja i buke automobila, smjestila i oaza mira. To je **Botanički vrt**, jedna od najbogatijih zbirki bilja u Europi s oko deset tisuća biljnih vrsta! Svakako ga treba posjetiti i uživati u ljepoti prirode! Dođite i vi! Zagreb vas zove...

Pripremila Senija Badić, prof.
OŠ Jabukovac, Zagreb